

Zlata Blažina Tomić, **Kacamorti i kuga: Utemeljenjen i razvoj zdravstvene službe u Dubrovniku**. Zagreb, Dubrovnik : HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2007. 289 strani. (Posebna izdanja. Monografije. Knjiga 27)

Hrvaška zgodovinarica Zlata Blažina Tomić, ki živi v Kanadi in deluje kot bibliografka v knjižnici *Osler Library for the History of Medicine*, se je lotila zelo pomembne teme s področja medicine, ki ni zanimiva samo za Dubrovnik, ampak tudi širše. Njeno proučevanje zgodovinskega in medicinskega pomena kuge v Dubrovniški republiki je skušala povezati z družbenimi in civilizacijskimi razmerami. Pri tem je upoštevala metodo francoske šole analistov.

Izhajala je iz dejstva, da ima Dubrovniška republika primat pri sprejemanju uredbe o karanteni. 27. Julija 1377 je namreč Veliki svet sprejel sklep o uvedbi karantene. Objavlja celoten tekst uredbe, ki se je ohranila v t. i. »Zeleni knjigi« (Liber viridis). To naj bi bila prva karantenska uredba na svetu. Ugotovila je, da se ostroumni dubrovniški patriciji, ki so s svojimi ladjami pristajali v lukah vzhoda in zahoda, niso zaustavili samo pri proglasitve prve karantenske uredbe na svetu, ampak so svoje delo nadaljevali z izpopolnjevanjem protiepidemijskih mer in postopkov. Svoje razmatranje postavi v širši svetovni okvir.

V prvih poglavjih je avtorica obdelala nekatera splošna vprašanja povezana s širjenjem kuge. V poglavju kužne bolezni skozi stoletja se dotakne nekaterih epidemij kuge, ki so imele katastrofalne posledice za človeštvo. Podrobneje se dotakne sodobnih spoznanj o kugi, zanima jo tudi zemljepisni izvor kuge. V zvezi s tem jo zanima po katerih poteh (karavanske poti) se je kuga širila in v katerih predelih na svetu jo sploh ni bilo. Posebno razpravo posveti pojmu okužbe s kugo v starem in srednjem veku od antike dalje in prihaja do zaključka, da je bila medicinska stroka nemočna pri zdravljenju okuženih in preprečevanju širjenja pandemije in da so razlagali pojav kuge tako v krščanskem kot muslimanskem svetu kot »šibo božjo«, ki naj bi prizadela ljudi zaradi storjenih grehov. Postavlja si tudi vprašanje, s kakšnimi teoretičnim znanjem je takrat razpolagala medicinska znanost in kakšni ukrepi so bili sprejeti, da se zaustavi širjenje in omejevanje kuge.

Razpravo navezuje na obravnavo uvajanja medicinskega poklica v Dubrovniku ter o položaju in vlogi medicinskih strokovnjakov. Dubrovniška je vlada zaposlila po dva zdravnika-fizika in dva kirurga kot »salariata« – državna uslužbenca. Z njimi je sklepala posebno pogodbo, v kateri je bila določena plača in pogoji dela. Zdravniki so prihajali v Dubrovnik iz Italije, kjer so se tudi šolali. Takšna praksa zaposlovanja zdravnikov je tekla brez večjih težav vse do pojava kuge. Od leta

1301 (ko so ohranjene pogodbe) do 1550 je avtorica ugotovila, da je v Dubrovniku službovalo 41 zdravnikov-fizikov in 52 kirurgov. Priložena je tabela iz katere je razvidno iz katerih krajev so prihajali, kašna je bila njihova plača in leta službe. Zdravniki so v Dubrovniku uživali zelo velik ugled in imeli najvišjo plačo med uradniki.

V 14. stoletju se je kuga pojavljala v zelo močnih valovih skoraj vsakih 10 let, medtem ko je v 15. stoletju postala lokalizirana, vendar so bile okužbe manjšega obsega. V 16. stoletju, razen velike epidemijske kuge leta 1527, je kuga po letu 1530 prenehala biti endemična in se je v glavnem umaknila iz Dubrovniške republike. Dubrovniška republika je sprejela prvo uredbo o karanteni na svetu leta 1377, stalno zdravstveno skužbo pa je uvedla leta 1390. Praznino, ki jo je pustila uradna medicina v boju proti širjenju kuge, je skušala dubrovniška vlada nadomestiti s strožjim redom in uvedbo obsežnih protiepidemijskih ukrepov. Zato so začeli v Senatu razpravljati o uvedbi posebne protikužne službe s širokimi poblastili. Potrebno je bilo uvesti strožji nadzor nad gibanjem okuženih ali sumljivih oseb in blagom, ki naj bi iz okuženih krajev prihajali na dubrovniški teritorij. Kot navaja avtorica je Mali svet že leta 1390 v soglasju z Velikim svetom imenoval tri plemiče kot protikužne uslužbence (*officiales contra venientes*). Od leta 1399 pa se ti uslužbenci nazivajo *chazamoret* (*caxamorti*). Beseda *kacamorti* naj bi izhajal od besede *cacciatore* = *lovec* in *morte* = *smrt*, kar bi pomenilo »lovci smrti«. To službo so vedno opravljali plemiči, ki pa so imeli kot pomočnike meščane (pučane). Predstavi nam ukrepe, ki so jih izvajali *kacamorti* proti tistim osebam, ki so prihajali in okuženih krajev in jih za 40 dni pošiljali v karanteno. Naziv prihaja od besede *quaranta*, izolacija je namreč trajala 40 dni. Takrat namreč še niso vedeli, da traja inkubacijska doba 7 dni. V knjigi objavlja avtorica tudi odlomke iz uredb, ki so se nanašale na službo *kacamortov*. V teh uredbah lahko sledimo povečevanju pooblastil protikužnih uslužbencev. Italijanska mesta v severni Italiji z Benetkami na čelu so stalno zdravstveno službo organizirala šele v drugi polovici 15. stoletja, medtem ko so bile v zahodnoevropskih deželah protiepidemijske mere sprejete in uvedene z veliko zakasnitvijo.

Pozornost posveti avtorica trem zdravnikom, ki so delovali v Dubrovniku med 1500 in 1550. Tedaj je prišlo do iskanja novih metod zdravljenja kuge, pri čemer sta se izkazala znamenita italijanska zdravnik Marino Santo in Donato Muzi, ki sta v času kuge delovala v Dubrovniku. Zanimiv je primer Ivana Medniča kirurga iz Kotora, ki je 31. januarja 1526 vložil prošnjo za službo kužnega kirurga prav v času, ko je začela v Dubrovniku razešarjati zastražujoča epidemija kuge. V takšnih okoliščinah je Senat dojel, da jim je Mednič neobhodno potreben in je v precejšnji meri ugodila njegovim zahtevam.

Kljub poostrenemu nadzoru nad prometom potnikov je 6. decembra 1526 je izbruhnila ena najpogubnejših epidemij kuge, ki je kdajkoli doletela Dubrovniško republiko. Kugo leta 1527, ki jo je avtorica zelo podrobno obdelala, naj bi umrlo 20.000 meščanov in 164 pripadnikov plemstva. Kugo naj bi prinesel krojač Andrija Gundevič iz Ancone, ki je neprijavljen prišel v mesto. Bil je obsojen na smrt na javen in zelo okruten način.

V drugem delu knjige se avtorica posveti analizi podatkov iz ohranjenega rokopisa *Libri degli Signori Chazamorbi*. Kacamorti naj bi vodili posebne knjige v katere naj bi zapisovali svoje poslovanje. Žal se je ohranila ena sama knjiga, ki pa doslej ni bila obravnavana in strokovno predstavljena zaradi zelo otežene paleografske obdelave teksta. Po zaslugi odličnega poznavalca in strokovnjaka pisav, starih, težko berljivih tekstov pokojnega arhivarja dr. Zdravka Šundrice, ki je tekst v celoti pripravil za tisk, je sedaj rokopis dostopen za raziskovanje. Zlata Blažina Tomić se je na podlagi transkripcije, ki jo je opravil Šundrica lotila strokovne in vsebinske obdelave teksta. Rokopis obstaja od teksta od spredaj (a recto), ki ima 101 list in vsebuje zapisnike o prihodu ljudi in njihove robe s kopna in morja. Ti zapisniki začenjajo s 13. junijem 1500 in končajo s 13. novembrom 1530. Prišleki so morali priseči, da bodo jamčili s svojo osebo in imovino, da niso prišli iz okuženih krajev in da bodo upoštevali odredbe kacamortov. Ugotavlja, da ohranjeni rokopis predstavlja koristen vir za obdelavo razvoja in porasta dubrovniške pomorske trgovine ter opadanja trgovine z zaledjem v prvi polovici 16. stoletja. V Tabeli 3 daje podroben pregled prihoda potnikov v Dubrovnik od leta 1500 do 1530 z omembo kraja od koder je prišel potnik, kar podkrepi še z grafikonom. V tem času naj bi prišlo v Dubrovnik 1539 potnikov iz 249 različnih krajev. Drugi del teksta od zadaj (a tergo) pa je vsebinsko najpomembnejši del rokopisa. V tem delu so kacamorti zapisovali vse prekrške in sodne procese proti tistim, ki se niso držali predpisov ali so navedli napačne podatke.

Prikrivanje simptomov kuge ter poskusi utajitve same bolezni vse do nastopa smrti so bili najpogostejši prekrški zaščitnih epidemijskih mer. Po podatkih, ki jih navaja avtorica, vidimo koliko naporov so vlagale oblasti, da so preprečili takšno prakso. Že v obdobju pred epidemijo kuge leta 1527 so oblasti posebno pozornost posvečale uvozu trgovskega blaga, za katerega so sumili, da je okužen. Zato so vsakega trgovca ali kapitana ladje pod prisego zasliševali od kod prihaja blago. V času kuge pa so zdravstveni uslužbenci podvojili nadzor nad prometom proizvodov, s katerimi bi se uporabnik lahko okužil. Na udaru so bile predvsem tkalnice volne.

Avtorico na koncu zanima še odnos med zdravstvenimi uslužbenci in Cerkvijo. Katoliška cerkev je sicer v Dubrovniku dominirala in je zajela vse prebivalstvo, vendar se je od 13. stoletja začelo postopno omejevanje njenega političnega vpliva na upravljanje Dubrovniške republike. Uredbe, ki so jih Senat in Mali svet sprejemali v času epidemij kuge v Dubrovniku so vključevali tudi predstavnike Cerkve, kler in menihe. Seveda je skušala Cerkev na svoj način vplivati na ljudi s tem, da naj bi zaščito pred okužbo iskali v božji milosti. To naj bi se izražalo v spokornih procesijah, gradnji zaobljubljenih cerkva in kapel. Ljudje so v testamentih zapuščali del imetja v dobrodelne namene, za bolnice, sirotišnice, lazarete pa tudi cerkvice. Med oporokami iz 14. stoletja avtorica opozarja na oporoko trgovca Anđela de Leticija iz leta 1348. Časovno se ujema s pojavom »Črne smrti«. V času kuge leta 1527 pa je bilo v Dubrovniku zgrajenih več zaobljubljenih cerkvic posvečenih sv. Roku tudi zaščitniku pred kugo.

Knjiga je bogato ilustrirana. Objavljeni so posnetki objektov povezanih s kugo (cerkvice, oltarne slike, skulpture ipd.), faksimili rokopisa *Libro degli Signori*

Chazamorbi in faksimil testament Anđela de Leticia. Dodani sta dve prilogi: v prvi daje kronološki pregled epidemij kuge in protiepidemijskih ukrepov v Dubrovniški republiki; v drugi pa je objavljena oporoka Anđela de Leticia v hrvaškem prevodu. Proložen je obsežen spisek virov in literature. Kratek povzetek je objavljen v angleškem, nemškem in francoskem jeziku. Na koncu najdemo še register imen, geografskih nazivov in pojmov.

Doslej obstaja v zgodovinopisju nekaj poskusov predstavitve javnega zdravstva v srednjeveškem Dubrovniku. S temi problemi se je ukvarjal Mirko Dražen Grmek (o proglasitvi uredbe o karanteni leta 1377), posamezna področja zdravstva sta obdelala v obliki sinteze Jorjo Tadić in Risto Jeremić, krajši pregled zdravstvene kulture Dubrovniške republike je napisal Vladimir Bazala. Zlata Blažina Tomić je v mnogočem izpolnila praznino, ki je vezana predvsem na aktivnost kacamortov, podrobno osvetlila razmere v eni najhujših epidemij kuge v Dubrovniku leta 1527 in odgovorila na mnoga odprta vprašanja delovanja zdravstvene službe v Dubrovniški republiki. Njena, na novih virih temelječa študija, bo zadostila tako zgodovinsko kot medicinsko stroko.

Ignacij Voje